

...eit lebhu
...hr später gesch
...strenge Necessitation det
...schließt: Archimède est égaleme
...mbre, quand on l'y enferme, et qu'on
...un problème, qu'il ne reçoit pas l'idée d'
...a fata, nolentem trahunt.
...qui pense ainsi, n'a pa
...enfin contr

...ing. never it be in kind of
...ought to be called the prop
...so, as any thing in nature is
...It will never be in our power
...previous circumstances are
...when he reproaches him
...conduct, may have a
...he would have a
...and if he exap
...may be sa
...and wi
...excl

I.

„Kan Menneskets frie Villie bevisees af dets Selvbevidsthed?“

En med det Kongelige Norske Videnskaber:
Selskabs større Guldmedaille belønnet
Priis-Afhandling

af

Dr. Arthur Schopenhauer.

Det Kongelige Norske
Videnskabs Selskabs Skrifter
(Kgl. Norske Vidensk. Selsk. Skr. 2011 (4), 229-241)

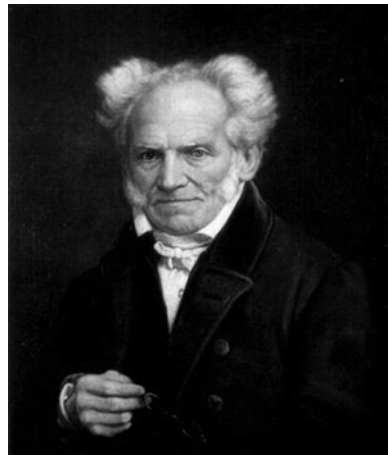
Arthur Schopenhauer
*Kan Menneskets frie Villie bevises
af dets Selvbevidsthed?*
DKNVS Skrifter 1829-43¹

Kjetil Steinsholt

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Schopenhauer som utidsmessig filosof

I mars 1836 brøt Arthur Schopenhauer (1788-1860) en sytten år lang periode med selvpålagt filosofisk taushet. I Frankfurt hadde han fått en forlegger til å trykke 500 eksemplarer av boken *Om viljen i naturen*. Schopenhauer var så ivrig etter å få sin stemme nok en gang festet på papir at han ga avkall på alle forfatterhonorarer. Boken kom ut etter at han hadde gitt opp håpet om å få publisert en ny utgave at det som han selv betraktet som sitt hovedverk; *Verden som vilje og forestilling*. Nærmest i desperasjon samlet han en rekke av sine observasjoner om naturvitenskap som egentlig skulle vært et viktig supplement til naturfilosofien som trekkes opp i hovedverket rett og slett for å bli hørt. Men det filosofiske miljøet forholdt seg fortsatt likegyldig, også til hans nye bok. Den fikk

Arthur Schopenhauer

---

¹ DKNVS Skrifter i det 19de Aarhundrede. Tredie Bind. 1829-1843. 100 s.

tre forholdsvis lunkne anmeldelser. En av anmeldelsene mente at Schopenhauers filosofi overhodet ikke var original, og at hans grunnleggende tanker kunne gjenkjennes både hos Fichte og Schelling. Etter et år hadde boken solgt 125 eksemplarer. Schopenhauer strevde for å bli anerkjent som tysk filosof. Og det gikk dypt inn på ham at han ikke fikk det til.

På mange måter var Schopenhauer intellektuelt isolert, en ensom ulv. En viktig grunn til det var at den dominerende tankeretningen innenfor tysk akademisk filosofi gjennom den første delen av det nittende århundre, det som blir kalt den Tyske Idealisme med Hegel som den dominerende og altoverskyggende kraft, hadde et godt grep om filosofiundervisningen innenfor de tyske universitetene. Den hegelianske måten å filosofere på betraktet Schopenhauer som alt for pompøs og innviklet. For ham var den nettopp oppblåst for å maskere sin egen tomhet, og dens optimistiske fordringer om kunnskap om ulike absolutter var rett og slett avskyelig. Han ønsket nemlig klarhet og likefremhet og var alltid beredt til å feste sine filosofiske påstander til det han selv betraktet som noe konkret og empirisk. Schopenhauer hadde fått avsmak for den akademiske filosofi etter at han på Hegels universitet i Berlin i 1820 hadde mislykkes fullstendig med sine kurs og forelesninger. Han var full av bitterhet mot universitetene som han mente var selvkjælende, overabstrakte og i bunn og grunn uærlige institusjoner. I alle arbeidene til Schopenhauer møter vi en voldsom kritikk av Hegel (den store sjarlatan), hans forgjenger Fichte (den store blæra) og deres trofaste løpegutter i universitetssystemet. Med slike synspunkter og holdninger til den etablerte filosofi var det ikke lett å få innpass som filosof i universitetssystemet og (om mulig) enda vanskeligere å få sine egne utidsmessige tanker hørt.

Men ikke bare det: I løpet av kort tid hadde familien Schopenhauer, som i utgangspunktet var svært velstående på grunn av farens suksessrike handelsvirksomhet, tapt nesten alle sine innskudd for å redde banken A. L. Muhl i Danzig fra å gå konkurs. I tillegg hadde moren, Johanna, tapt store beløp ved å gamble med familiens penger gjennom dårlige og usikre investeringer. Schopenhauer stod i en meget vanskelig økonomisk situasjon, en situasjon som ikke ble noe bedre ved at han mer og mer følte at han ikke strakk til på det filosofiske området. Både moren og søsteren skriver i sine brevvekslinger at Arthurs psykiske tilstand var så elendig at han var på grensen til selvmord. Dette kommer også tydelig frem i morens brev til sin sønn i februar 1884 hvor hun kommenterer hans svake helse, hans trang til isolasjon og ikke minst hans mørke sinnsstemning: «Jeg håper Gud hjelper deg ved å sende deg litt lys, mot og selvtillit. Det trengs for ditt tungsindige stemningsleie.» Hans måte å forholde seg til andre på, hans dystre væremåte minnet påtagelig om farens, og moren visste at resultatet kunne bli det samme; selvmordet. Hun hadde opplevd på kroppen sin manns psykologiske sammenbrudd

og hun så nå de samme trekkene, de samme symptomene dukke opp hos sin sønn. Hennes mann, Heinrich Floris tok sitt eget liv femtiåtte år gammel, Arthur hadde nettopp passert femti. Søsteren Adele forsøker å få sin bror til å innse at hans måte å være på faktisk viser at han ikke ønsker å dø. Hun forteller ham at også hun har hatt store psykiske lidelser de siste årene, lidelser som det faktisk går an å leve med. De avtalte et møte. Arthur dukket ikke opp. Han hadde nok med sine egne demoner. Han var overhodet ikke i stand til å møte sin søsters.

Om ikke dette skulle være nok: Midt i sin fortvilede kamp om å bli anerkjent som filosof ser han at moren høster suksess som romanforfatter, og at hun etter hvert blir sett på som en av de mest anerkjente og suksessrike kvinnelige samtidsforfatterne i Tyskland. Hennes samlede verker på 24 bind var kommet i to store opplag. Schopenhauer kommenterer sin mors suksess på denne måten: «Hun er en god romanforfatter, men en svært dårlig mor. Jeg har ikke sett henne siden 1814. Hun bor i Bonn sammen med min ugifte søster.» Morens suksess var tung å svelge for en mann som kjempet desperat for å finne sine egne lesere. Arthur Schopenhauer var ikke kjent som filosof, men som sønnen til romanforfatteren Johanna Schopenhauer. Det var smertefullt. Morens død i april 1838 påvirket derfor ikke Schopenhauer i nevneverdig grad. Nærmest som en digresjon nevner han morens død i noen brev til nære venner og at han skal komme tilbake til den senere – noe han ikke gjør. Midt i denne perioden viser det seg at også søsteren Adele finner sin egen litterære stemme, selv om hun aldri blir så populær som sin mor. Hun samarbeider med to av Goethes barnebarn: Hun skriver blant annet librettoen til operaen *Enzio* sammen med Walter Goethe og novellen *Theolinde* sammen med Wolfgang. Midt i sin søsters suksess fremstår Arthur fortsatt som en outsider innenfor de akademiske universitetsmiljøene. Han lengter fortvilet og sloss for livet etter en viss suksess som nytenkende filosof. Men han står stort sett alene i denne kampen. Han fremstår som en lærer uten elever og en filosof uten lesere.

Schopenhauer, DKNVS og medaljen

Men mye av dette skal i løpet av kort tid endre seg til det bedre. Mens boken *Om viljen i naturen* samler støv på forleggerens lager i Frankfurt lyser Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab (DKNVS) i Trondheim i 1837 ut en konkurranse om hvem som best kan svare på spørsmålet: «Kan menneskets frie vilje bevises (utledes) fra dets selvbevissthet». Frederik Moltke Bugge som var rektor ved Trondheim Katedralskole, leder og ikke minst fornyer av DKNVS, var selv opp-tatt av om det fantes empiriske veier til viljens frihet. Han kom allerede i 1834, som en viktig del av det å bygge opp selskapets anseelse, med et forslag til en filo-

sofisk prisoppgave som lå tett på den Schopenhauer senere kom til å svare på, og en ny oppgave med tittelen «Har Causalitetsprinsippet den almindelige Gyldighed, som man tillægger det, og er det overensstemmende med eller stridende mod Identitetsprinsippet?» samme året. På den siste oppgaven kom det inn tre svar, men professor Georg Sverdrup, som ble oppnevnt som «kvalifisert leser», mente at ingen av kandidatene var kvalifisert selv om han poengterer at han ikke var kompetent nok i de filosofiske spørsmålene som Bugge hadde lagt frem. I november året etter formulerer Bugge nok et lignende tema for en ny prisoppgave; «Besidder ethvert intelligent Væsen nødvendigen Frihed?» Også her kom det tre svar. Nicolai Lund vant og fikk den lille gullmedaljen for sitt bidrag (en avhandling på over 300 sider) på årsfesten i 1838. Likevel mente selskapet at det var store mangler ved Lunds arbeid. Han hadde ikke gått grundig nok inn på spørsmål knyttet til psykisk kausalitet, noe som ble betraktet som helt avgjørende for å kaste lys over viljesproblematikken.

Derfor kan ikke Bugge slå seg til ro med spørsmålet om menneskets viljesfrihet og han ønsker at problemet skal belyses på nytt gjennom en åpen priskonkurranse. Oppgavetittelen kom på trykk i *Hallischen Litteraturzeitung* i april 1837. I utlysningen står det også at førsteprisen er en gullmedalje til 18 spesidaler («Majores 18 ducatorum auri pondo»), og at vinneren, hvis de ikke er medlemmer av vitenskapsselskapet fra før, vil bli opptatt som medlem i selskapet. Schopenhauer ble umiddelbart fanget av konkurransens oppgavetekst. Han hadde tidligere berørt problematikken, både i sin doktorgradsavhandling fra 1813 og i *Verden som vilje og forestilling*. Han visste allerede at svaret på spørsmålet var «nei!» og siden han fortsatt var på jakt etter sin filosofiske stemme var han opptatt av at i alle fall medlemmene av DKNVS ville høre på ham og ikke minst ta ham på alvor. Han arbeidet kontinuerlig med sitt essay fra høsten 1837 til våren 1838. Oppgavetittelen ble av DKNVS skrevet på Latin: «*Nun liberum hominum arbitrium e sui ipsius conscientia demonstrari potest*». Schopenhauer merket seg tvetydigheten ved ordet «conscientia», som både kan bety «bevissthet» og «samvittighet». Helt korrekt avviste han forestillingen om at DKNVS ønsket en diskusjon av «samvittighet» fordi frasen «ipsius conscientia», «bevissthet om seg selv» umiddelbart blinker ut og setter spørsmålet om «samvittighet» til siden.

DKNVS mottok Schopenhauers essay *Om den menneskelige viljes frihet* i juni 1838. Han måtte konkurrere med to andre innsendte essay (fra en tysk og en norsk filosof). Essayene måtte være anonyme. Den 19. juni 1838, på det første direksjonsmøtet Bugge presiderte, ble det vedtatt å la de tre avhandlingene sirkulere mellom medlemmene i det som ble kalt 1 klasse. Alle medlemmene sto fritt til å innhente konsulentuttalelser og de hadde avsatt relativt god tid til vurderingsarbeidet. Klassen, ledet av E.C. Hornemann, ble etter noe debatt enige, fem

mot to stemmer, at kun en av avhandlingene skulle belønnes med den store gullmedaljen (de to andre avhandlingene og bedømmelsen av dem finnes ikke lenger i arkivene). Under denne avstemmingen var Bugge ikke til stede. Men man kan anta at han på forhånd hadde gitt et klart inntrykk av hvordan bedømmelsen burde falle ut. Den 26. januar, på kongen, Carl Johans fødselsdag, ble så konvolutten med forfatteren av avhandlingen med mottoet *La liberté est un mystère* åpnet; navnet var Arthur Schopenhauer, Doctor Philisophiae i Frankfurt am Main.

Men hvem var det som vurderte Schopenhauers avhandling? Hvilken person med faglig tyngde kunne ha lest avhandlingen og kommet med kvalifiserte kommentarer og eventuelt en anbefaling? Flere kandidater har i ettertid vært nevnt. Vi vet at professor i filosofi Georg Sverdrup ble spurt om å lese avhandlingen men fikk sannsynligvis ikke lest den før etter Schopenhauer hadde fått utmerkelsen (da var han for øvrig meget kritisk). Frederik Ludvig Vibe kan ha vært en kandidat siden han har god kjennskap til avhandlingens tematikk gjennom sitt arbeid «Oratio» fra 1836 (hvor også navnet Schopenhauer nevnes). Andre, som Nicolai Lund kan ha vært en aktuell kandidat. Han nevner da også noe senere at både han og Niels Treschow har hatt mye glede av å lese Schopenhauer. Treschow hadde allerede på 1820-tallet lest Schopenhauers verk *Verden som vilje og forestilling* og gitt en meget positiv omtale av det i boken *Om Gud, Idee- og Sanseverdenen*.

Et annet alternativ kan være dette: Bugge hadde fra 1836 til 1837 vært i Tyskland med offentlig stipend for å studere skolevesenet i de tyske statene (og Frankrike). Pedagogisk var han svært skeptisk til samtidens nytteorienterte tenkning (og da spesielt slik den ble utformet av Anton Martin Schweigaard), men desto mer åpen for tidens radikale tanker. Og «tidens tanker» fikk Bugge mulighet til å studere og diskutere på sin pedagogiske dannelsesreise. Vi vet at han tok kontakt med en rekke professorer som alle hadde god innsikt i tysk filosofisk og pedagogisk tenkning. Det interessante i denne forbindelse er at han før og under tysklandsreisen oppsøkte professorer som hadde et tett forhold til både personen og filosofen Schopenhauer. Det ville derfor vært underlig om Bugge ikke hadde fått kjennskap til at Schopenhauer hadde sendt inn en avhandling til DKNVS priskonkurranse. Han hadde nemlig hatt nære samtaler med blant annet Friedrich Wilhelm Thiersch, Friedrich Jacobs og ikke minst Friedrich Brockhaus, Schopenhauers forlegger. Thiersch og Jacobi hadde sammen med fem andre kjente tyske professorer den 27. juni 1836 også blitt «innvotert» av Vitenskaps-selskapet (på initiativ fra Bugge), og begge nevnes stadig i hans tidligste arbeider. En slik forberedende kartlegging var selvsagt viktig for å kunne planlegge tysklandsreisen på en best mulig måte. Vi vet også at Bugge oppsøkte flere av disse

professorene i løpet av det snaue året han var i Tyskland, deriblant Thiersch og Jacobi. At Bugge skulle oppsøke lærde institusjoner og søke sentrale pedagogiske og vitenskapelige kontakter var en viktig del av utenriksdepartementets resolusjon for reisen fra 23. juni.

Thiersch hadde i mange år vært en nær venn av Schopenhauer og det var han som på en diskret måte hadde forsøkt å overtale tyske universiteter (blant annet universitetet i Berlin og Würzburg) til å ansette «den lovende unge privatdosen med navn Arthur Schopenhauer» (uten å lykkes). Vi vet gjennom brevvekslingen mellom Brockhaus og Schopenhauer (som ofte dreide seg om finansielle spørsmål knyttet til utgivelsen av *Verden som vilje og forestilling*, og ulike oversettelsesarbeider til/fra engelsk, latin, fransk og italiensk som Schopenhauer tok på seg for å få endene til å møtes økonomisk) at forlagssjefen var orientert om at Schopenhauer hadde sendt inn en avhandling til bedømming i Trondheim. Brockhaus, som var en fortrolig venn av Bugge (som ikke bare brevvekslet med ham, men også hadde vært på besøk i Trondheim i 1831 og betraktet seg selv som en sann norgesvenn) var i tillegg svært opptatt av å få «markedsført» forfatteren av *Verden som vilje og forestilling* som på ingen måte var noen suksessutgivelse. Boken hadde så langt bare solgt i femhundre eksemplarer og noen hundre hadde blitt gjort om til avfallspapir. Dette kan bety at Bugge faktisk har kjent til at det var Schopenhauer som var forfatter av en av avhandlingene til priskonkurransen i Trondheim, og at han også hadde fått mye relevant kunnskap om Schopenhauer som samtidsfilosof, hans plassering i det Tyske intellektuelle miljøet og hans katastrofale livssituasjon. Når Asbjørn Øverås i sin innsiktsfulle bok om Bugge skriver «at Bugges innflytelse på bedømmelsen må ha vært avgjørende» så kan det ha sin årsak i at han allerede hadde fått informasjon om hvem en av forfatterne var, og av den grunn (gjennom fortrolige dialoger med blant annet Brockhaus og Thiersch) ønsket å påskjønne Schopenhauer med gullmedaljen/diplomet og den anerkjennelsen som eventuelt ville følge som en konsekvens av dette (ved at utfallet av priskonkurransen blant annet skulle spres gjennom en større annonse i *Hallesche Litteraturzeitung* i mai 1839). Det kan derfor være mulig at det var Bugge selv, blant annet gjennom personlige og faglige samtaler med og råd fra sine tyske venner, som vurderte avhandlingen, argumenterte autoritativt og overbevisende for dens kvaliteter og med en god porsjon forsyn var arkitekten bak prosessen frem til den endelige avgjørelsen. I tillegg var det selvsagt en ytterst dristig avgjørelse fordi det filosofiske miljøet i Norge var dypt splittet, noe som kom for en dag noen tiår senere gjennom hegelianeren Marcus Monrads beske kritikk av Schopenhauers «prisbelønnede skrift» og Vitenskapselskapets avgjørelse. Også den danske filosofen Søren Kierkegaard, som ikke var ensidig negativt innstilt til Schopenhauers filosofi, har i sine etterlatte manu-

skripter en liten ironisk bemerkning om Schopenhauers avhandling som ble sendt til selskapet: «Gode Gud, i Trondheim!»

Det kan her legges til at Bugge ikke direkte hadde noe med klassens avgjørelse å gjøre. Han tilhørte direksjonen, ikke klassen. Men han var blitt konsultert av klassen (som i høy grad bestod av teologer) etter at han kom hjem fra sin tysklandsreise, og at hans dom veide tungt i selve beslutningsprosessen. Ikke dermed sagt at det var en enkel avgjørelse, heller ikke for Bugge. Schopenhauer trekker gjennom avhandlingen frem moralske og ikke minst religiøse perspektiver som var høyst uvanlige og fremmede i Norge på denne tiden. Bugge selv representerte jo den tyske herrnhutisme, en form for pietisme som i prinsippet var negativt innstilt til all verdslig kultur. Hadde Bugge vært en «jamrende pietist» ville nok ikke Schopenhauer fått noen gullmedalje. Bugge hadde overhode ingen aversjon overfor filosofien. Han ønsket ikke, som mange pietister, at den skulle holde seg strengt til det «empiriske». For ham var det avgjørende å forene vitenskap, tro og fornuft. Det var nok, til tross for en pietistisk-herrnhutistiske bakgrunn, hans religiøse, filosofiske og pedagogiske «åpenhet» og ikke minst nysgjerrighet som pirret interessen mot det å se nærmere på «viljens frihet og hvordan fornuften kunne bringe den menneskelige frihet i overensstemmelse med Guds allvitenskap». En slik nysgjerrighet var med på å skape en filosofisk interesse for problemet knyttet til menneskets frie vilje. Dette var nok viktig i den ytterst kontroversielle beslutningen om å tildele Schopenhauer, en mann som ønsket å vise at pietismen var en illusjon, gullmedaljen.

Det tok imidlertid lang tid å få gitt Schopenhauer meldingen om at han hadde vunnet priskonkurransen. Han hadde ventet lenge. Med god hjelp av Frederik Due som var statssekretær ved statsrådsavdelingen i Stockholm (og medlem av DKNVS) fikk Schopenhauer den glade meldingen den 15. juni 1839. I følgeskrivet (på latin) står det blant annet: «Til den høglærde, vidgjetne herr Arthur Schopenhauer. Dr. philos., med mange helsingar. I går på fødedagen til den høge Kongen vår opna vi den setelen, som hadde mottoet «la liberté est un mystère», og såg vi her, at De sers vidhjetne herre, var forfattern av den filosofiske avhandlingen om viljen sin fridom, som vi for stutt tid sidan har kjent verdig til den store prismedalja. I det vi med desse få orda meldar Dykk dette, er det ikkje så mykje vår von som vår trygge visse, at vi med fylgjene av sigeren; nemleg å ha fått ein så framifrå lærd mann til medlem, vil hausta dei rikaste frukter» (Øverås 1949, b. 1, s. 256).

Schopenhauer hadde forsøkt å skrive på en måte som gjorde det vanskelig å spore hans ideer tilbake til hans egen filosofi (han følte selv at hans tanker og skrivemåte verken var tidsmessige eller forstått) slik den brettes ut i *Verden som vilje og forestilling*. Dette var selvsagt vanskelig av den grunn at han hadde en helt

særegen formuleringsstil, og hans måte å angripe filosofisk problematikk på var unik. Han måtte unngå å skrive om viljens metafysikk og heller forholde seg direkte til oppgavetittelen: Om menneskets frie vilje kan avledes fra selvbevisstheten. Der de fleste antagelig hadde ventet et positivt svar på spørsmålet gir altså Schopenhauer et rungende, skarpsindig og velbegrunnet «nei». Til tross for Schopenhauers overrullende og utidsmessige svar blir han altså kronet som vinner av konkurransen, han får gullmedaljen og blir utnevnt som medlem av DKNVS. Dette var den første og den viktigste internasjonale anerkjennelsen Schopenhauer fikk gjennom sitt produktive liv. Kanskje den eneste. At Schopenhauer higet etter anerkjennelse og var overlykkelig når den endelig kom, selv om den kom fra et vitenskapsselskap i utkanten av Europa, kan ikke trekkes i tvil. Det fortelles at Karl Gutzkow, svigersønn av den svensk-norske generalkonsulen i Frankfurt am Main, med egne øyne hadde sett hvordan Schopenhauer, kledd i gule nankingbukser, gammeldags spaserfrakk, hvitt tørkle i halsen og kvekerhatt løp opp trapene til konsulatkontoret for å høre om ikke medaljen og medlemsdiplomet han ventet på hadde kommet.

Schopenhauers essay. Et lite riss

At Schopenhauer satt uvurderlig pris på den vurderingen og anerkjennelsen han fikk av Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab i Trondheim kommer frem gang på gang gjennom hans brevveksling med venner og ikke minst senere i forfatterskapet. Han roser utmerkelsen høyløyd. I takkebrevet som han sendte til Vitenskapsselskapet 27. september 1839 står det blant annet: «Socii clarissimi! Collegae humanissimi! Tilgi meg for at det har tatt litt tid med å svare på de to brevene Dere har æret meg med. Jeg har ventet dag etter dag til de nå endelig har kommet. Altså ærede selskap bærer jeg nå frem min hjerteligste takk, for selv om jeg vet at Dere ene og alene har fulgt Deres sunne forstandsdommer og rettferdighetsfølelse når Dere ga meg prisen, så kjenner jeg likevel takknemmelighet over å ha funnet så rettferdige og skarptenkte dommere... Jeg vil dessuten fortelle Dere at jeg er i mitt 52 år og ennå ikke har fått den æresbevisning som jeg, ærlig talt, føler meg verdig til. Å nå dette vil nok ennå ta noen år, og kanskje blir jeg nødt til å anvende Petrarcas ord på meg selv: Når en som løper hele dagen, kommer frem til kvelds, så er det nok» (jf. Øverås 1949, b. 2, s. 257f). Anerkjennelsen, suksessen, seiersbeviset (gullmedaljen) og medlemskapet fikk stor betydning for ham. For selv om det var nesten tjue år siden han hadde fått publisert boken *Verden som vilje og forestilling* hadde han aldri tidligere med dyp respekt blitt hyllet som filosof. Han hadde verken fått en offentlig eller akademisk karriere og han hadde levd som en uavhengig (om enn velstående frem til finanskrisen i

1828) forsker og skribent som manglet en viktig ting; lesere. Nå, etter prisen i Trondheim, skriver han optimistisk på Latin: *legor et legar* – jeg har blitt lest og jeg vil bli lest.

Essayet som ble levert til DKNVS for vurdering, er delt inn i fem seksjoner og et etterord. I den første seksjonen ser Schopenhauer nærmere på hvordan vi gjennom hverdagspråket bruker begrepene frihet og selvbevissthet, og knytter diskusjonen tett opp mot det spørsmålet DKNVS stilte gjennom utlysningsteksten: «Kan menneskets frie vilje bevises (utledes) fra dets selvbevissthet.» På en skarp måte skildrer han betydningene av sentrale nøkkelbegreper og problematiserer spørsmålet på en særdeles klar og presis måte. I den andre seksjonen gir han et negativt svar på spørsmålet, altså at det er umulig å bevise (utlede) viljens frihet fra selvbevisstheten. Seksjon tre utvider grunnlaget for undersøkelsen ved at han forsøker å finne andre alternative evidenskilder for viljens frihet, og da først og fremst bevisstheten om andre ting. Men igjen blir svaret negativt: Det er ikke mulig å bevise (utlede) viljens frihet fra det at vi er bevisst andre objekter. I prinsippet kan det ikke finnes noen forekomster av viljens frihet i vår erfaringsfære. I den fjerde seksjonen presenterer han filosofiske, teologiske og litterære forløpere (blant annet Luther, Voltaire, Kant, Hobbes, Spinoza, Shakespeare, Goethe og Schiller) som alle på en eller annen måte har holdt fast på eller forsvart viljens frihet. Den korte femte seksjonen gir, nærmest i siste øyeblikk, en dramatisk vending av situasjonen ved at Schopenhauer henviser til fenomenet moralsk ansvar som evidens for viljens frihet og ikke minst ved å introdusere et «høyere perspektiv» som gjør det mulig å fastholde viljens frihet, uten at det er mulig å forklare eller forstå den. Essayet konkluderes med et etterord som supplerer det oppryddingsarbeidet han gjennomførte i forbindelse med frihetsbegrepet i den første seksjonen.

Essayets hovedtyngde ligger på den moralske frihet. Og ikke minst på forestillingen om motiver som er unikt for alt animalsk liv. Med et motiv mener han det objektet vi erkjenner, en hendelse vi opplever eller en tanke som fremstår som viljens materiale i den betydning at viljen er styrt inn mot et slikt materiale og forsøker å reagere eller endre på det. Motiver kan hindre viljens handlinger på samme måte som fysiske hindringer kan hindre oss i våre hverdagslige gjøremål. Ikke-menneskelige dyr må forholde seg til intuitive opplevelser, som tjener som motiver for deres handlinger. Mennesket er i tillegg også mottakelige for ulike typer motiver som kan frisette dem fra øyeblikkets umiddelbare påvirkning. Det gjør mennesket gjennom evnen til å formulere abstrakte forestillinger eller begreper som så viser seg gjennom ord. Disse ordene kan brukes på mange forskjellige måter og i ulike kombinasjoner som gjør det mulig å forme og fremsette dommer. Kort fortalt: Mennesket har evnen til å tenke. Selv om

Schopenhauer gjennom dette antyder at mennesket har et langt bredere repertoar av valgmuligheter enn dyrene, er dette til syvende og sist kun relativt. Også mennesker er, selv om de kan rive seg løs fra det som skjer her og nå, underlagt årsak-virkningsforhold. Motivenes kraft er absolutte; motiver er kausale som gjennom vår tankeevne skaper handlinger. Enhver handling følger fra et tilstrekkelig motiv, og det som bestemmer et slikt motiv er en funksjon av vår karakter. Hver enkelts karakter er individuell, konstant, empirisk og medfødt. De handlingene vi utfører, følger nødvendigvis ut fra vår karakter og våre motiver. Hvis jeg etter å ha skrevet dette, og ut fra en rekke tenkte muligheter, velger å gå på pub, ja så kunne jeg ikke ha gjort noe annet gitt min karakter og sett av motiver. Det å se for seg at jeg heller ville ha gått en tur i Bymarka vil være like umulig som å få en stein til å sveve eller katter til å vokse på trær.

Selv om Schopenhauers argumentasjonslinjer i trondheimsessayet er elegante og subtile, og blant annet står i dyp gjeld til Kant, er han gjennomgående opptatt av å forstå vår karakter som sammen med våre motiver er en helt avgjørende og nødvendig brikke for våre handlinger. Vår karakter ligger til grunn for motivenes kraft og det er karakteren som gjør et bestemt motiv til et tilstrekkelig motiv for en bestemt handling. En slik karakter er verken motiverende eller blir motivert, men er rett og slett det som uttrykkes gjennom våre handlinger. Våre handlinger uttrykker vår karakters moralske kvaliteter. Hadde vi hatt en annen karakter ville våre handlinger vært annerledes; men gitt at vi er den vi er, vil handlingene følge ut fra nødvendighet. Men vi er den vi er, og våre handlinger følger ut fra den vi er. Det er umulig å bruke fornuft for å forstå vår karakter. Derfor kan vår (og andres) karakter ikke forklares. På denne måten fremstår frihet for Schopenhauer som noe dunkelt og oversanselig. Frihet er ikke et mirakel, men rett og slett et stort mysterium. Vanligvis tror vi at vi kan gjøre det vi vil. Dette er på en måte selve kjernen når det er snakk om viljens frihet. Men frihet til å gjøre er noe helt annet enn det å ville noe fritt. Dette er Schopenhauers sentrale innsikt som også blir presisert i DKNVS vurdering. Og han er svært glad for at kompetente «dommere» har lest hans essay på en positiv og fordomsfri måte.

Schopenhauer og København

Schopenhauer trekker også frem DKNVS høye faglige kompetanse noen år senere. Det ble nemlig utlyst en ny konkurranse, denne gangen med initiativ fra Det Kongelige Danske Samfund for Vitenskabelige Studier. Nå var spørsmålet ikke fokusert direkte inn mot viljens frihet, men om selve grunnlaget for vår moral. Konkurransen ble nok en gang lyst ut i *Hallischen Literaturzeitung* (mai 1838). Schopenhauer var fortsatt i konkurranseform og på søk etter et bredere

publikum for sin filosofi. Han bestemte seg for å sende inn et nytt essay til konkurransen. Som når han sendte inn sitt bidrag til DKNVS visste han allerede svaret på spørsmålet som ble stilt. Det fantes i den fjerde delen av *Verden som vilje og forestilling*. Essayet som ble sendt til Det Kongelige Danske Samfund hadde tittelen *Om moralens grunnlag*. Sammen med essayet skrev han et lengre brev på Latin, et brev som var overmodig og stedvis svært arrogant. Allerede i den første linjen tar han seieren på forskudd. Han legger ut om seieren i Trondheim og han skriver varmt om hvor godt det følte endelig å ha blitt medlem av et kompetent selskap som DKNVS. Han skriver også at han året etter vil publisere begge prisessayene i en egen bok med tittelen *To grunnleggende problemer med etikken* – en bok som alle vil takke to gavmilde Skandinaviske akademier for. Schopenhauer antydte også til Det Kongelige Danske Samfund at de egentlig ikke trenger å lese essayet og at de ganske enkelt kan sende ham gullmedaljen med en gang.

Schopenhauer mottok aldri noe brev fra Det Kongelige Danske Samfund. Selv om han var den eneste som hadde sendt inn essay til konkurransen, vant han ikke. Essayet ble ikke vurdert som verdig nok. Det kom som et fryktelig sjokk for Schopenhauer. Begrunnelsen, som kom i et tidsskrift som sirkulerte blant intellektuelle i København den 17. januar 1840, var at han ikke hadde svart presist nok på den oppgitte oppgaveteksten. Oppgaven var i følge begrunnelsen ikke å diskutere etiske prinsipper, men heller å se på sammenhengen mellom etikk og metafysikk. Videre mente man at Schopenhauers argument for at medlidenhet var moralens fundament både var mangelfull og ytterst tvilsom. Sist men ikke minst mente vurderingskomiteen at man ikke kunne se mellom fingrene på at en rekke utmerkede filosofer ble nevnt på en svært uheldig og spottende måte: «Endnu tør vi ikke tilbageholde den Ytring, at vi have fundet den Maade, hvorpå Forfatteren har tilladt sig at omtale flere av den nyere tids største Philosopher, saare utilbørlig og anstødelig» (Lomholt 1960, s. 507). Schopenhauer reagerte med oppgitthet og en god del sinne som etter hvert gikk over i besk ironi.

Han skriver senere i det polemiske forordet til boken *To grunnleggende problemer med etikken* (1841), som nettopp består av trondheims- og københavnessayene, at de såkalte «utmerkede filosofer» må være Fichte og Hegel, og at det Danske Akademiets medlemmer (og da først og fremst hegelianeren Hans Lassen Martensen som sannsynligvis vurderte essayet), rett og slett uttrykker så mye nonsens som ingen annen dødelig noen gang tidligere har våget å skrive. De kunne ikke være vel bevarte når de hevdet at en utslitt filosof som Hegel krever respekt. Han roser på nytt DKNVS for deres storsinnethet i filosofiske spørsmål, og at de allerede i januar 1839 oversetter hans essay til norsk. Litt irritert er han dog for at han ikke fikk muligheter til å korrigere korrekturen. Men DKNVS er såpass rause at de gjennom en tids forhandlinger gir Schopenhauer rettighetene til

å publisere essayet på tysk. Sammenlignet med DKNVS intellektuelle tilregnelighet og gode dømmekraft hevder Schopenhauer at «det faktisk ikke går an å snakke fornuft til en danske». I forordet til *To grunnleggende problemer med etikken* understreker han (med fete typer) at essayet *Om moralens grunnlag* ikke ble kronet av det Kongelige Danske Akademi. Han følte nå, i motsetning til når han fikk prisen og anerkjennelsen i Trondheim, at han var et menneske som ærlig, fryktløst og kraftfullt var nødt til å stå opp mot falske, gemene, svikefulle og fullstendig masseproduserte berømtheter. Et menneske som helt alene kritisk så seg nødt til å vurdere all nesevis hyllest til og beundring av alle falske, dårlig og hjerneforvitrende tanker. Det å bli avvist og sensurert av et akademisk samfunn som hyllet «utmerkede filosofstjerner» var rett og slett, til tross for at samfunnet var dansk, en meget alvorlig sak og vil kunne føre til farlige feilslutninger.

Anvendt litteratur

Cartwright, David (2010): *Schopenhauer: A Biography*, Cambridge University Press: Cambridge.

Estermann, Alfred (2011): *Schopenhauers Kampf um sein Werk. Der Philosoph und seine Verleger*, Suhrkamp Verlag: Fr. am Main.

Hübscher, Arthur (1978): *Arthur Schopenhauer. Gesammelte Briefe*, Bouvier Verlag: Bonn.

Schopenhauer, Arthur (2010): *The two Fundamental problems of Ethics*, Oxford University Press: Oxford.

Schopenhauer, Arthur (1993): *Kan Menneskets frie Villie bevises af dets Selvbevidsthed? Kritisk introduksjon ved Johan Fredrik Bjelke*, Solum Forlag: Oslo.

Øverås, Asbjørn (1949): *Frederik Moltke Bugge, b. 1 og 2*, Aschehoug & Co: Oslo.

Summary

In 1837 the Trondheim-based Royal Norwegian Society of Sciences puzzled about the freedom of the human will, and to overcome its perplexity, the Society decided to sponsor a prize-essay contest. In April the same year, Arthur Schopenhauer came across an announcement for the contest in the Halle Literary Journal. The philosopher was immediately intrigued by the question for the contest, «Can the freedom of the human will be deduced from self-consciousness?», and he felt compelled to answer it. It came in three dissertations. One of these was written by a virtually unknown German philosopher who had previously published a book titled «The World as will and idea», and in March 1820 attempted to gain entry to the University of Berlin by challenging Hegel; namely

Arthur Schopenhauer. While the King (Carl Johan) birthday was celebrated in the Royal Norwegian Society of Sciences in Trondheim 26. January 1839, Schopenhauer was awarded the great gold medal for his thesis with the motto «La liberté est un Mystere», a work which later was titled «The freedom of the will.» In addition to the gold medal, which the philosopher valued highly, he was also named a member of the Society. Some months later Schopenhauer decided to resolve the perplexity of the Royal Danish Society for Scientific Studies price-essay competition on the question of the foundation for morality. He sent his entry «On the Foundation of Morality» to the Royal Danish Society 26. July 1839. The essay was deemed not worthy of wearing the crown because its author (according to the evaluation committee) had misunderstood the question. Schopenhauer was disappointed and extremely furious.